

Adam Pastuch

Edukacja kulturalna w województwie śląskim

Jednym z zagadnień, które uzyskało status problemu wyróżnionego w programie Kongresu Kultury Województwa Śląskiego 2010, jest kwestia edukacji kulturalnej, widziana przede wszystkim w perspektywie kompetencji kulturowych mieszkańców regionu. Nadanie temu właśnie problemowi statusu oddzielnego pola obserwacji jest wyrazem dostrzeżenia rangi i doniosłości tej sfery aktywności w przestrzeni regionalnego życia kulturalnego, a lepiej byłoby nawet powiedzieć – w przestrzeni regionalnego życia społecznego.

Podczas Kongresu Kultury na Górnym Śląsku, który odbył się we wrześniu 1998 roku, omówiono tematykę edukacji kulturalnej w kontekście istotnych niedoborów i niedostatków całego systemu edukacyjnego w regionie oraz niepokojów związanych z zaniedbaniami w tym zakresie. Wyrazem tego były sformułowania zawarte w uchwale Kongresu, przyjętej 27 września 1998 roku:

Kongres zwraca uwagę, że pomimo zapewnień władz państwa, gwarantujących ochronę dziedzictwa kulturowego, rozwój edukacji kulturalnej i upowszechnienie kultury oraz wspieranie twórczości artystycznej, warunki materialne bytu kultury i sztuki pogarszają się z każdym rokiem, co znajduje potwierdzenie w regresie źródeł finansowania oraz ograniczeniach niezbywalnych, konstytucyjnych zobowiązań państwa wobec tej sfery życia i całej kultury narodowej. [...] W przypadku Śląska, ze względu na zaniżony od dziesiątków lat poziom edukacji kulturalnej i poziom dezintegracji, zagrożenia te związane z ekspansją negatywnych wzorów przy udziale multimediiów – mają skalę wyjątkową, grożąc zakłóceniami w sferze tożsamości i patologią zachowań. Trwałą alternatywą dla cywilizacyjnych procesów unifikacyjnych o ponadnarodowym oddziaływaniu – jest uznanie własnego wkładu do wspólnoty europejskiej w sferze kultury i sztuki za aktywną formę obrony tożsamości narodowej. [...] Założenia nowego ustroju kultury zmierzają do decentralizacji jej struktur i rozwoju samorządności. Ma to w perspektywie doprowadzić do pełnego wykształcenia policentrycznego modelu kultury, stwarzającego optymalne warunki rozwoju ognisk lokalnych i regionalnych centrów w oparciu o rodzime źródła, z ambicjami większego wkładu do kultury narodowej. Ta perspektywa jest szczególnie ważna na Górnym Śląsku ze względu na wielowie-

kowe dziedzictwo, odkrywanie lokalnych tradycji „małych ojczyzn” i śląskości oraz rozwój regionalnej tożsamości w perspektywie euroregionu. Problemy te znajdują coraz szersze odbicie w licznych przedsięwzięciach kulturalnych integrujących lokalne środowiska i społeczności wokół organizmów kultury i ośrodków twórczych. Treści te winny w większym stopniu angażować uwagę samorządów, a także stać się wspólnymi, trwałymi celami.

Zadania edukacyjne w Strategii rozwoju kultury w województwie śląskim na lata 2006–2020

Czas, który upłynął od Kongresu Kultury na Górnym Śląsku, przyniósł wiele rozstrzygnięć i wydarzeń zmieniających znacząco sposób patrzenia na sprawy edukacji kulturalnej w regionie. Powstanie samorządowego województwa śląskiego, reforma systemu oświatowego, wejście Polski do Unii Europejskiej, praktyka wykorzystywania funduszy europejskich – to fundamentalne fakty stanowiące o przemianie.

W dziedzinie kultury w województwie śląskim w minionej dekadzie przełomowe znaczenie miało przyjęcie *Strategii rozwoju kultury w województwie śląskim na lata 2006–2020*. Za pierwszy cel *Strategii* uznano „wzrost kompetencji potrzebnych do: uczestnictwa w kulturze (odbiorcy), efektywnego zarządzania kulturą (animatorzy kultury) i twórczości artystycznej w warunkach gospodarki rynkowej (twórcy)”. Realizacji tego celu przyporządkowano następujące kierunki działania:

- tworzenie i realizacja programów edukacji kulturalnej / edukacji w zakresie kształtowania kompetencji kulturowych;
- edukacja w zakresie zarządzania kulturą – prowadzenie prac badawczych, kształcenie menedżerów kultury;
- edukacja środowisk twórczych (do skutecznego radzenia sobie w nowych warunkach organizacyjno-prawnych).

W zapisach *Strategii rozwoju kultury w województwie śląskim na lata 2006–2020* przywołano wiele przykładów działań edukacyjnych podejmowanych przede wszystkim przez instytucje kultury, dla których organizatorem jest województwo śląskie. Pokazano wówczas, że wszystkie wojewódzkie instytucje kultury w niezwykle różnorodny sposób edukują swoich odbiorców, tworzą sieci wspólnych działań edukacyjnych, kształcą edukatorów, a także poprzez formy edukacyjne docierają do środowisk nie związanych bezpośrednio z kulturą.

Przytoczono przykłady aktywności edukacyjnej Biblioteki Śląskiej (spotkania edukacyjne z udziałem pisarzy, poetów, ilustratorów książek, aktorów, muzyków, dziennikarzy, sportowców), Regionalnego Ośrodka Kultury w Katowicach (seminaria dotyczące kierunków transformacji instytucji kultury oraz zmian legislacyjnych, konferencje upowszechniające badania dotyczące sektora kultury, kursy dla początkujących instruktorów teatralnych, kurs pedagogiczny, warsztaty plastyczne teatralne i literackie), Regionalnego Ośrodka Kultury w Częstochowie i Regionalnego Ośrodka Kultury w Bielsku-Białej (organizacja szkoleń i warsztatów dla uczestników amatorskiego ruchu artystycznego, pracowników i działaczy kultury), Muzeum Zamkowego w Pszczynie (we współpracy ze szkołami – lekcje muzealne, akcje edukacyjne, koncerty edukacyjne, a wśród nich cykl „To jest taki dom zaklęty, w którym grają instrumenty”), Górnośląskiego Parku Etnograficznego (cykl corocznych imprez dla dzieci pozostających latem w mieście „Wakacje w skansenie”), Muzeum Górnośląskiego (coroczny ogólnopolski konkurs dla dzieci i młodzieży „Obraz a słowo. Literacki opis dzieła malarskiego”), Muzeum Śląskie (spotkania edukacyjne prezentujące tradycje i zwyczaje różnych regionów poprzez specjalnie przygotowywane wystawy fotografii i eksponatów, połączone z prelekcjami, pod wspólnym tytułem „Znasz-li tę ziemię, czyli mała akademia wiedzy o kulturze ziem”), Muzeum Górnictwa Węglowego (warsztaty z zakresu edukacji regionalnej przeprowadzane wspólnie z Centrum Edukacji Twórczej w Zabrze, wykłady dla słuchaczy Uniwersytetu Otwartego z zakresu dziedzictwa kulturowego Zabrze i Górnego Śląska), Muzeum w Bielsku-Białej (konsultacje naukowe, wspieranie prac badawczych prowadzonych przez podmioty zewnętrzne), Instytucji Filmowej „Silesia Film” (adresowane do środowisk twórczych konferencje dotyczące przygotowywania wniosków o środki finansowe, programy edukacji filmowej: Akademia Filmowa dla dzieci i młodzieży, Klub Konesera dla widzów dorosłych, warsztaty reżyserskie i scenariuszowe), Ars Cameralis Silesiae Superioris (uczestnictwo w Międzynarodowym Programie Współpracy Regionalnej Tool-Quiz, z udziałem regionów partnerskich województwa śląskiego, udział w platformie kulturalnej Fundacji im. Anny Lindh – współorganizacja wydarzenia muzycznego Euro-Med Festival, promocja młodych designerów), Teatru Śląskiego (Studium Aktorskie, Studium Wiedzy o Teatrze, działanie Rady Studenckiej Teatru oraz Rady Mecenasów Teatru), Opery Śląskiej (organizacja lekcji teatralnych „Opera jako widowisko”, „Taniec” – inicjatywa wspólna z bytomską Szkołą Baletową, współpraca w zakresie organizacji przedstawień teatralnych dla dzieci

i młodzieży z Narodowym Teatrem Edukacji z Wrocławia, Beskidzką Agencją Artystyczną, Krakowską Agencją Artystyczną), Teatru Rozrywki (multimedialny projekt „Szkoła Teatru” kierowany do uczniów szkół podstawowych i gimnazjów, a realizowany z udziałem najwybitniejszych twórców polskiego teatru), Filharmonii Śląskiej (koncerty edukacyjne, cykle koncertowe „Młoda Filharmonia” i „Filharmonia Malucha”), Zespołu Pieśni i Tańca „Śląsk” (koncerty edukacyjne „A to Polska właśnie...” realizowane w siedzibie i poza nią, coroczne cykle warsztatowe: Warsztaty polskich tańców ludowych i narodowych, Międzynarodowa Letnia Szkoła Tańca Współczesnego, Śląska Letnia Szkoła Wokalna, działalność Śląskiego Centrum Edukacji Regionalnej, publikacje – Officina Silesia).

Strategia rozwoju kultury w województwie śląskim na lata 2006–2020 jest dokumentem wyznaczającym zasadnicze kierunki działań w sferze kultury obecnie i w najbliższej przyszłości. Jest jednak dokumentem pobudzającym do aktualizowania zaplanowanych zamierzeń, a równocześnie do wnikliwej obserwacji zmieniającego się dynamicznie otoczenia.

Problemy edukacji w dokumentach Kongresu Kultury – wrzesień 2009 roku

Silnym impulsem do rozważań o kulturze, także w skali regionalnej, były niewątpliwie obrady Kongresu Kultury Polskiej, toczące się od 23 do 25 września 2009 roku w Krakowie.

W interesującym nas zakresie niezwykle użyteczny jest *Raport o edukacji kulturalnej* przygotowany na potrzeby Kongresu Kultury Polskiej przez Barbarę Fatygę, Tomasza Kukołowicza i Jacka Nowińskiego. Konstatacje tego *Raportu* są punktem wyjścia do rozważań o stanie edukacji kulturalnej w województwie śląskim. Krytyczny ton *Raportu o edukacji kulturalnej* wydaje się wielce przydatny w obserwacji regionalnego pola edukacji kulturalnej, a ponadto otwiera możliwość skonfrontowania doświadczeń śląskich – szczególnie tych wyraziście pozytywnych – z rzeczywistością ogólnokrajową.

Przypomnijmy główne tezy *Raportu o edukacji kulturalnej w Polsce*:

Teza pierwsza – ogólna

Edukacja kulturalna (podobnie jak wiele publicznych dyskursów o niej) w obecnym kształcie organizacyjnym, działająca na anachronicznej i rozchwianej podbudowie ideolo-

gicznej, nie tylko nie spełnia swoich zadań, lecz przede wszystkim jest nieskuteczna lub przeciwnie skuteczna, po Gombrowiczowsku odstręczająca, a w wielu wypadkach szkodliwa.

Teza druga – o ideologii i metodologii działań w edukacji kulturalnej

Edukacja kulturalna oparta na poznawaniu i zachwycaniu się elementami dziedzictwa kultury wysokiej i narodowej jest tylko fragmentem niezbędnych działań. Najważniejsze jest bowiem zajęcie się problemami:

- zanikających potrzeb kulturalnych (tu oczywiście rozumianych wartościująco jako szersze i bogatsze od tych, które generują niskie przekazy kultury popularnej);
- niskiej jakości życia zbiorowego Polaków;
- nowych metodologii pracy edukacyjnej na polu kultury;
- nowych koncepcji szkolenia „kadr dla kultury”.

Teza trzecia – o edukatorach i zarządcach

Edukacja kulturalna współcześnie wymaga od edukatorów i zarządców różnorodnych kompetencji, dopasowanych i dopasowujących się do burzliwego rozwoju kultury, których oni najczęściej nie mają. Sedno tkwi w zjawisku szczególnego typu konformizmu, podobnym do tzw. syndromu sztokholmskiego. Mam tu na myśli stan psychiczny i umysłowy, w którym zakładnicy anachronicznego pojmowania kultury współczesnej przestają myśleć o jego wadach i przyczyniają się – z przekonaniem lub rutynowo – do konserwacji i/lub reprodukcji istniejącego porządku.

Teza czwarta – o odbiorcach działań edukacyjnych

Odbiorcy działań edukacyjnych (nawet dzieci) nie dają się dzisiaj wtłoczyć w ramy procesu hierarchicznej edukacji kulturalnej; ich kompetencje kulturowe są mocno zróżnicowane, często wyższe niż edukatorów, którzy w związku z tym muszą zacząć traktować ich jak zindywidualizowanych partnerów w sytuacji dialogu, a nie jak homogeniczną masę biernych odbiorców, którzy potrzebują uprzystępnionych treści.

Teza piąta – o wsparciu edukacji kulturalnej przez naukę

Problem ze zbudowaniem nowoczesnej sieci edukacji kulturalnej polega między innymi na tym, że teoretycznych diagnoz stanu kultury współczesnej jest bardzo wiele – jednak od lat w Polsce nie są one testowane empirycznie. Niemal wcale nie prowadzi się badań, które mogłyby zweryfikować ustalenia „tytanów myśli kulturoznawczej” i stanowić podstawę do projektowania konkretnych, tu i teraz potrzebnych rozwiązań. Brakuje również syntez rozpro-

szonych badań szczegółowych. Nie wyciąga się ogólniejszych wniosków z ewaluacji programów kulturalnych (co jest jedną z oczywistych dróg powrotu od empirii do przetestowanej teorii działań kulturalnych).

Warte przytoczenia są także ustalenia Autorów *Raportu* dotyczące potrzeb kulturalnych, a zatem całego obrazu przestrzeni do edukacji kulturalnej. Barbara Fatyga pisze:

[...] Zarówno w małych, jak i dużych miastach potrzeby kulturalne odnoszą się przede wszystkim do jakości życia: najbardziej dolegliwe braki są w tym wypadku związane z infrastrukturą miejską – przede wszystkim z problemami transportu i komunikacji, następnie z wyposażeniem miasta w różnorodne obiekty, począwszy od ścieżek rowerowych i obiektów sportowych, parków, placów zabaw, skończywszy na galeriach handlowych i prestiżowych obiektach kulturalnych. Często również zwracano uwagę na czystość i porządek w mieście. [...] Braki, zapóźnienia, kompleksy i blokady cywilizacyjne nadrabiane w warunkach dominacji kultury popularnej powodują, iż potrzeby kulturalne „wyższego rzędu” (uwaga: według badań TNS OBOP z 2000 roku Polacy nie uczestniczyli w kulturze w następującym układzie procentowym – 72% nie korzystało z biblioteki, 43% nie czytało książek, 89% nie było w teatrze, 84% nie było w muzeum, 70% nie było w kinie, 98% nie było w operze lub operetce, 91% nie było na wystawie malarstwa, 97% nie uczestniczyło w koncertach muzyki poważnej, 58% nie było na imprezach artystycznych, folklorystycznych, festynach, 78% nie uczestniczyło w koncertach muzyki pop, młodzieżowej, jazzowej) jak gdyby nie mogą się rozwijać dopóty, dopóki nie zostaną zaspokojone potrzeby na tym – materialnym, cywilizacyjnym – poziomie. Nie warto wobec tego złorzeczyć i obrażać się na ludzi, którzy są obecnie w stadium bezprecedensowego eksperymentu przebudowy całego swego życia, że tak często „jak należy” nie bywają w instytucjach kultury wysokiej. Jeśli większość społeczna walczy o awans cywilizacyjny, to trzeba w tym pomagać i to szanować oraz dbać o przechowanie substancji, to znaczy przede wszystkim rozwijać potrzeby „wyższego rzędu” u dzieci.

To, czego potrzebują Polacy w zakresie życia kulturalnego, dotyczy kilku poziomów potrzeb: po pierwsze – wiąże się z atrakcyjnymi i ostentacyjnie reprezentacyjnymi miejscami, ale też z zwiększaniem liczby miejsc małych i kameralnych;

po drugie – z jednej strony zgłaszano potrzeby wielkich imprez ze znanymi nazwiskami, z drugiej małych, klubowych koncertów czy wystaw dla koneserów lub niewielkich grup fanów;

po trzecie – jak najwięcej imprez, zdaniem badanych, powinno być tanich bądź w ogóle darmowych – w szczególności troszczono się tu o potrzeby dzieci i młodzieży oraz ludzi starych;

po czwarte – stosunkowo rzadko pojawiały się tu potrzeby samorealizacyjne i potrzeby społeczne, czyli myślenie w kategoriach wspólnotowych lub obywatelskich. [...]

Jeszcze inny ważny wniosek z tej analizy dotyczy integracji na bazie kultury – a do tego wszak ostatecznie dąży edukacja kulturalna. W tym stadium zaspokajania potrzeb, w jakim się obecnie znajdujemy jako społeczeństwo, taka integracja jest możliwa:

- albo poprzez masowe imprezy o charakterze ludycznym, co dla zwolenników poważnego traktowania kultury jest nie do przyjęcia ideologicznie,
- albo w skali mikro – czemu może pomóc zaakceptowanie faktu, że kultura będzie przyswajana i rozwijana w niewielkich niszach, co być może podniesie w końcu ogólny poziom całości.

Taki właśnie jest punkt wyjścia niniejszego raportu – pokazanie specyfiki i dokonań edukacji kulturalnej w województwie śląskim, a jednocześnie przedstawienie na konkretnych przykładach dobrych praktyk edukacyjnych – zgodnych ze współczesnymi, nowoczesnymi normami pojmowania edukacji kulturalnej.

Edukacja kulturalna w województwie śląskim – przykłady dobrych praktyk

Raport Kongresu Kultury Polskiej eksponuje potrzebę nowego spojrzenia na edukację kulturalną. Motywuje to nieadekwatnością tradycyjnego modelu edukacji kulturalnej do dzisiejszych uwarunkowań społeczno-kulturowych – nienadążaniem za dynamicznie zmieniającą się rzeczywistością. Dodać należy, że obszar edukacji kulturalnej – pojmowanej nowocześnie i nieszablonowo jako naturalny teren praktykowania partnerstwa, dialogu, otwartości, aktywności, kreatywności, integracji – jest fundamentem podnoszenia poziomu kapitału społecznego.

Autorzy *Raportu* nakłaniają do porzucenia większości ciągle dominujących przeświadczeń i wyobrażeń o misyjnym charakterze edukacji, w tym przede wszystkim do zasadniczego zrewidowania jej hierarchicznego modelu (stabilna relacja edukujący – edukowany, przypisanie edukującemu przymiotów nieomyślności, nastawienie na obronę kanonu wartości, wzorców i wzorów postępowania zarezerwowanych dla kultury wysokiej) – na rzecz konsekwentnego wyciągania wniosków z empirycznie wyznaczonej przestrzeni kultury. To właśnie bowiem empiria pokazuje rzeczywisty obraz potrzeb i praktyk kulturalnych dzisiejszych Polaków. Autorzy, na podstawie przeprowadzonych badań, stwierdzają:

Skoro codzienna realizowana kultura jawi się współczesnym Polakom głównie jako domena życia rodzinnego, pracy, ochrony zdrowia, zdobywania pieniędzy i przetrwania – to najwyższy czas, by programy edukacji kulturalnej zaczęły te dziedziny kultury brać pod uwagę.

Ogląd przestrzeni życia kulturalnego w województwie śląskim, w tym przede wszystkim sfery edukacji kulturalnej, skłania do wstępnego sformułowania kilku uwag o charakterze ogólnym:

– poziom kompetencji kulturowych oraz sposób „praktykowania kultury” w województwie śląskim w swym zasadniczym zrębie nie odbiega od zarysowanych w raportach Kongresu Kultury Polskiej tendencji ogólnopolskich – z jednym pozytywnie wyróżniającym nasz region wyjątkiem: aktywnością w sferze odradzania regionalnej tożsamości kulturowej, postrzeganej jako część wielowiekowego europejskiego dziedzictwa kulturowego, a wraz z tym – utrzymywanie wysokiego społecznego uznania dla bliskich dziedzictwu regionu tradycyjnych instytucji kultury;

– kultura w województwie śląskim w ostatniej dekadzie przechodzi dynamiczną i żywiołową transformację, w sposób niespotykany w skali kraju, nadrabiając wieloletnie niedostatki

i zapóźnienia, tak w obszarze infrastruktury, jak i działalności programowej – jest to wynikiem strategicznych decyzji samorządu wojewódzkiego, działań samorządów miast i gmin, policentrycznego rozwoju regionalnego – z ambitnymi planami i zamierzeniami ośrodków pozametropolitalnych, wzmagającej się aktywności organizacji pozarządowych, modernizacji działania samych instytucji kultury oraz mnogości pozainstytucjonalnych inicjatyw lokalnych we wszystkich częściach regionu;

– rozwój życia kulturalnego w województwie śląskim jest równocześnie źródłem wielu nieporozumień i sporów, spowodowanych zapewne przez naturalne ludzkie tęsknoty za uładowym, uporządkowanym, hierarchicznym systemem organizowania i prowadzenia działalności kulturalnej – wzorcem tyle pożądanym, co w obecnej rzeczywistości, w swoistym stanie przejściowym, niemożliwym do zrealizowania – dynamika przemian jest bowiem tak wielka, iż czyni wręcz wrażenie chaosu, a przynajmniej rzeczywistości nieogarniętej; jest to jednak dynamika kształtująca system kultury zupełnie nowy, przyszły, bezpowrotnie zmiatający dotychczasowy porządek rzeczy;

– edukacja kulturalna w regionie wkomponowana jest, w sposób oczywisty, w ów proces transformacji całej sfery kultury w regionie, dlatego opis jej obecnego kształtu i kondycji jest niezmiernie trudny. Mamy tu do czynienia z mnogością niezwykle różnorodnych inicjatyw

i projektów, w większości nowatorskich, daleko wykraczających poza utrwalony schemat edukacji kulturalnej. Zjawiskiem nowym, w zasadzie słabo rozpoznanym, jest pewnego rodzaju „emancypacja” edukacji kulturalnej – oderwanie jej praktyki od dotychczasowych tradycyjnych edukatorów, lub lepiej – wzbogacenie palety propozycji edukacyjnych. Wskazywana „emancypacja” edukacji kulturalnej wiąże się – co należy wartościować jednoznacznie pozytywnie – z nowym podejściem do tej dziedziny zarówno środowisk akademickich, jak i placówek systemu oświatowego, ale także profesjonalnych instytucji kultury, samorządów wszystkich szczebli, a wreszcie – organizacji „trzeciego sektora”, a nawet wspólnot religijnych. Zwrot ku nowoczesnemu budowaniu różnych modeli edukacji kulturalnej w województwie śląskim jest także zapewne pokłosiem szczególnie trudnej w naszym regionie konfrontacji założeń teoretycznych z często ponurą rzeczywistością społeczną (problemy transformacji gospodarczej, degradacja środowiska, pogarszająca się sytuacja demograficzna i odpływ ludności, trwanie sfer ubóstwa i środowisk defaworyzowanych). Jest to jednak trudny, przynoszący dziś niemożliwe do oszacowania korzyści w podnoszeniu poziomu kapitału społecznego, coraz bardziej widoczny i czynnie wspierający wypełnienie idei zrównoważonego rozwoju społecznego.

Poddając oglądowi przestrzeń edukacji kulturalnej w województwie śląskim, mając zarazem świadomość trudności w próbie jej całościowego opisu, chociażby w kontekście przedstawionych uwag ogólnych, warto – traktując to przede wszystkim jako rodzaj wprowadzenia do dyskusji – w syntetycznej formie zaprezentować kilka przykładów dobrych praktyk edukacyjnych. Podkreślić należy przy tym bardzo wyraźnie, że są to jedynie przykłady wyrywkowo dobrane i traktowane jako projekty interesujące pod względem trwałości i odmienności podejścia edukacyjnego.

Studium Wiedzy o Teatrze Teatru Śląskiego im. Stanisława Wyspiańskiego w Katowicach

Idea edukacyjna towarzyszy działaniom Teatru Śląskiego od wielu dziesięcioleci. Staramiom Krystyny Szaraniec – dyrektora instytucji – należy przypisać niezwykle silne związanie aktywności artystycznej z aktywnością edukacyjną. Motywem przewodnim owych działań jest zawołanie „rozmiłujmy się w teatrze”. Nie chodzi tu zresztą o wpojenie widzom przywią-

zania do konkretnej sceny czy linii repertuarowej. Rzecz raczej w dążeniu do natchnięcia „magią teatru” w ogóle, wychowania do rozumienia sztuki teatru. Jednym ze zjawisk dotkliwych dla Teatru jawi się przejście „wykształconych” w Studium widzów do innych ośrodków życia teatralnego. Rozbudzone zaciekawienie teatrem, wzmożenie ambicji i kompetencji odbiorczych, kieruje wychowanych w Katowicach widzów do Warszawy, Krakowa, Wrocławia, scen zagranicznych. To zarazem jednak świetna recenzja „dobrej roboty” edukacyjnej.

Odbiorców zaprasza się do Studium Wiedzy o Teatrze, które od trzech dekad wyrobiło sobie markę uznanego, obrosłego swoistą legendą, ośrodka edukacji teatralnej – przychylnego i młodzieży, i nauczycielom. Wybitnych nauczycieli Teatr Śląski corocznie, w Dniu Święta Edukacji Narodowej, wyróżnia swoimi nagrodami. Staje się to swoistym świętem teatru i edukacji.

To w Teatrze Śląskim wprowadzono zwyczaj organizowania premierowych spektakli dla nauczycieli z całego regionu. Do środowiska akademickiego skierowano z kolei „premierę studenckie”. Wybór adresatów tej oferty nie jest przypadkowy – pokazuje Teatr jako miejsce otwarte dla każdego.

Wyróżnikami działania Studium Wiedzy o Teatrze Teatru Śląskiego są długofalowość i konsekwencja w pozytywistycznej pracy edukacyjnej.

Centrum Scenografii Polskiej Muzeum Śląskiego w Katowicach

Dwadzieścia pięć lat działalności Centrum Scenografii Polskiej jest zjawiskiem szczególnym i niepowtarzalnym w kręgu edukacji kulturalnej. W założeniach twórców Centrum – Jerzego Moskala i Ewy Moroń – od samego początku najważniejsze było nawiązanie bezpośredniego kontaktu z odbiorcą poprzez zaskoczenie niekonwencjonalnością ekspozycji, odrzucenie jakichkolwiek barier w obcowaniu ze sztuką. Do dziś edukacyjny walor bezpośredniego wprowadzania widza w świat sztuki scenicznej, czynienie go czynnym uczestnikiem scenicznego „dziania się”, jest kanonem działalności Centrum Scenografii Polskiej. Edukatorzy wykorzystują tutaj atut specyficznej przestrzeni wystawienniczej w swej siedzibie. Dookolne komponowanie przestrzeni, teatralne operowanie światłem sytuuje widza w roli aktora – na scenie, pośród rekwizytów, kostiumów, w teatralnej aranżacji efektów świetlnych. Przestrzeń sali ekspozycyjnej, wykorzystywana do stale prowadzonych działań warsztatowych,

jest najczęściej tożsama z przestrzenią wystawy. Obraz można zobaczyć z każdej strony, lalkę można animować na scenie, a rzeźby wyrastają z torfu rozsypanego na podłodze. Maskę teatralną oglądający może założyć na siebie, podobnie jak kostium, zmienić kolor oświetlenia, wykonać własne zdjęcie w profesjonalny sposób i być modelem jednocześnie. W Centrum można zbudować własną lalkę, stworzyć własną aranżację scenograficzną czy narysować projekt kostiumu i go wykonać. Widzowie nie tylko zdobywają profesjonalną wiedzę (podaną zgodnie z założeniami współczesnej dydaktyki), którą przekazują komisarze oraz osoby oprowadzające po wystawie, ale również doświadczają nierzadko po raz pierwszy tak bezpośrednich kontaktów z plastyką teatralną. Poszukiwania nowych form udostępniania ekspozycji jest stałym elementem pracy Centrum. Obecnie w najszerszym możliwym zakresie wykorzystywana jest dokumentacja multimedialna. Odtwarzanie na przykład zapisów kolejnych etapów autentycznej pracy scenograficznej – pozwala nie tylko na zgłębianie tajników plastyki teatralnej, ale także na indywidualne, samodzielne operowanie narzędziami cyfrowymi.

Wyróżnikami działalności Centrum Scenografii Polskiej Muzeum Śląskiego są programowe odrzucenie ograniczeń w kontakcie odbiorcy ze sztuką, nieustanne twórcze poszukiwanie nowatorskich rozwiązań edukacyjnych, jak również unikatowy w skali światowej zakres pracy merytorycznej.

Przegląd Piosenki Dziecięcej im. prof. Adolfa Dygacza „Śląskie Śpiewanie” (projekt Związku Górnośląskiego)

Szesnaście edycji Przeglądu „Śląskie Śpiewanie” dowodnie przekonuje, że w województwie śląskim niezwykle znaczenie edukacyjne mają przedsięwzięcia sięgające do korzeni kultury regionalnej. Zainicjowany i organizowany przez kolejne lata przez Związek Górnośląski przegląd jawi się nie tylko jako działanie integrujące młodych śpiewaków rozmiłowanych w śląskiej tradycji, lecz także, a może przede wszystkim, jako edukacyjna akcja społeczna, mobilizująca do czynnego uczestnictwa w kulturze młodzież i jej opiekunów oraz środowiska lokalne na terenie całego województwa, a w ostatnim czasie także na Zaolziu. Eliminacje „Śląskiego Śpiewania” docierają do najdalszych zakątków regionu, każdorazowo gromadząc wielotysięczne grono młodych uczestników. Zasadniczym założeniem działania jest przy tym nakłanianie do wspólnej zabawy z muzyką, z jednej strony nawiązujące do pięknych kart gór-

nośląskiego śpiewactwa, z drugiej natomiast wywołujące efekt animacyjny w różnych, na co dzień funkcjonujących w oddaleniu, środowiskach i tworzenie warunków do spotkania, integracji. „Śląskie Śpiewanie” jest pod względem wielkości i zasięgu projektem unikatowym w skali kraju. Miernikiem zaś jego sukcesu edukacyjnego jest stale rosnąca liczba uczestników i ośrodków włączających się do Przeglądu.

Wyróżnikiem Przeglądu „Śląskie Śpiewanie” jest uczynienie z tradycji regionalnej współcześnie aktywnego komponentu edukacji kulturalnej.

Bielskie Stowarzyszenie Artystyczne „Teatr Grodzki”

Bielskie Stowarzyszenie Artystyczne „Teatr Grodzki” jest prawdziwie imponującym przykładem niezwyklej dynamiki rozwoju organizacji *non-profit* w ostatniej dekadzie i zajmowania przez nie pozycji niekwestionowanego lidera w poszukiwaniu nowych metod edukacji kulturalnej w swych środowiskach działania. Powstałe w 1999 roku Stowarzyszenie ma obecnie status organizacji pożytku publicznego, a w swym dorobku bardzo liczne zrealizowane z powodzeniem programy edukacyjne. Grono bielskich artystów, animatorów kultury i pedagogów zgrupowanych wokół „Teatru Grodzkiego” w sposób wzorcowy tworzy organizacyjną sieć powiązań służących pozyskiwaniu funduszy na podejmowaną działalność, a także rozwijaniu koncepcji programowych. Stowarzyszenie działa na terenie województwa śląskiego, jednak niektóre inicjatywy obejmują również województwo małopolskie. Pewne projekty realizuje we współpracy z organizacjami z różnych części Europy. Stowarzyszenie tak charakteryzuje swoją pracę: „działamy na rzecz grup zagrożonych społecznym wykluczeniem, z ograniczonym dostępem do świata kultury i sztuki – dzieci, młodzieży, dorosłych i osób w podeszłym wieku. Są wśród nich między innymi: niepełnosprawni fizycznie i umysłowo, młodzież sprawiająca kłopoty wychowawcze i ze środowisk dysfunkcyjnych, osoby uzależnione, wychowankowie domów dziecka oraz placówek resocjalizacyjnych i opiekuńczych”.

Wyróżnikiem działalności Bielskiego Stowarzyszenia Artystycznego „Teatr Grodzki” jest niezwykle aktywność w budowaniu pozainstytucjonalnej oferty programowej w zakresie edukacji kulturalnej i skuteczne docieranie z nią do środowisk dotkniętych wykluczeniem społecznym.

Śląskie Centrum Edukacji Regionalnej Zespołu Pieśni i Tańca „Śląsk” im. Stanisława Hadyny

Śląskie Centrum Edukacji Regionalnej Zespołu „Śląsk” jest przykładem innowacyjnego podejścia instytucji kultury do powinności w zakresie edukacji kulturalnej. Zespół „Śląsk” stworzył w 2001 roku samodzielny dział merytoryczny, wyspecjalizowany w kreowaniu atrakcyjnej oferty edukacyjnej, a jednocześnie przystąpił do poszukiwania możliwości wytworzenia nowej przestrzeni dla działań edukacyjnych – w obrębie użytkowanego przez siebie kompleksu pałacowo-parkowego w Koszęcinie. Od 2005 roku Zespół „Śląsk” realizuje dwutorowo koncepcję Śląskiego Centrum Edukacji Regionalnej – budując kolejne projekty programowe (coroczne cykle Letniej Szkoły Artystycznej w Koszęcinie, projekt Śląski Ogród Sztuk, projekt wydawniczy Officina Silesia, projekt integracji szkół noszących imię powstań śląskich i Wojciecha Korfańtego), a zarazem rewitalizując kompleks pałacowo-parkowy (dotychczas zrealizowany został I etap rewitalizacji z udziałem środków Zintegrowanego Programu Rozwoju Regionalnego, rozpoczęte zostały prace II i III etapu z udziałem środków Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko). Centrum nie tylko tworzy bogatą ofertę edukacji kulturalnej, uczestniczy także w kreowaniu w północnej części regionu nowoczesnego ośrodka życia kulturalnego, integrującego lokalną społeczność i pomnażającego jej potencjał kulturowy. Śląskie Centrum Edukacji Regionalnej patronuje niezwykle eksperymentalowi edukacyjnemu – nazywanemu projektem „Połączył nas patron”. Jest to projekt zainicjowany przez szkoły noszące imię Stanisława Hadyny: szkołę podstawową z polskim językiem wykładowym w Bystrzycy – na terytorium Republiki Czeskiej; szkołę podstawową w Chorzowie Maciejkowicach oraz szkołę podstawową we Frydku. Ta, zasługująca na oddzielne omówienie, inicjatywa w kręgu edukacji kulturalnej jest z kolei przykładem nowatorskiego podejścia do tej dziedziny wychodzącego wprost z placówek oświatowych, wykazujących godną zauważenia aktywność. Jeśli dołączymy do odnotowanych już faktów także informację o rozwijającej się koncepcji Konkursu Muzyki i Pieśni Stanisława Hadyny, do którego włączyły się – oprócz Zespołu „Śląsk” i trzech szkół hadynowskich – zaolziańskie Stowarzyszenie „Ars Musica” oraz Wiślańskie Centrum Kultury, to otrzymamy obraz rodzenia się niezwykle ciekawej sieci działań edukacyjnych.

Wyróżnikiem działania Śląskiego Centrum Edukacji Regionalnej Zespołu „Śląsk” jest kreowanie nowej przestrzeni dla edukacji kulturalnej oraz współudział w rozwijaniu prokulturowej sieci edukacyjnej.

„Kultura i sztuka w pokonywaniu barier, zahamowań i uprzedzeń” – projekt parafii św. Jacka w Bytomiu

Działania w dziedzinie edukacji kulturalnej podejmowane przez parafię rzymskokatolicką św. Jacka w Bytomiu zasługują na najwyższą uwagę. Parafia prowadzi swą pracę w najstarszej dzielnicy Bytomia – Rozbarku. Rozbark jest wysoce jaskrawym przykładem przestrzeni miejskiej pogrążonej w głębokich dysfunkcjach społecznych oraz równie głębokiej degradacji ekonomicznej i materialnej. O takich miejscach zwykło się mówić, że „są zapomniane przez Boga i ludzi”. Paradoksalnie, właśnie na Rozbarku ulokowane są także Bytomskie Centrum Kultury i Śląski Teatr Tańca, a więc instytucje prężnie rozwijające się, szczytujące się dokonaniem artystycznymi i edukacyjnymi na najwyższym poziomie (Śląski Teatr Tańca słynie na przykład z przedsięwzięć w sferze kształcenia edukatorów na skalę światową, a projekty edukacyjne Bytomskiego Centrum Kultury – choćby najnowszy wakacyjny FUNtastic S.cool BUS – realizowane są z ogromnym rozmachem i kreatywnością). Aktywność dominujących instytucji kultury wyzwala „energię kultury”, przynosząc szansę realnej przemiany Bytomia. Rozbark żyje jednak obok. Bez uporczywej i konsekwentnej pracy u podstaw nie jest i nie stanie się w przyszłości profitentem wielkich przeobrażeń cywilizacyjnych. Proboszcz parafii św. Jacka i zgromadzone wokół niego grono entuzjastów są świadomi potrzeby wykonania rzetelnej pracy edukacyjnej, by włączyć społeczność Rozbarku w dzieło oczekiwanej przemiany. Parafia stała się liderem wśród podmiotów podejmujących działania na rzecz zmiany potencjału kulturowego dzielnicy. Rozwija różnorodne programy edukacji kulturalnej, w niej właśnie poszukując drogi ku integracji lokalnej społeczności. Animowanie przedsięwzięć kulturalnych, adresowanych do dzieci i młodzieży, a równocześnie do całych rodzin, ukierunkowane jest na znoszenie barier psychologicznych, społecznych i zdrowotnych przyczyniających się do alienacji społecznej i izolacji społeczno-zawodowej. Parafia św. Jacka w sposób autentyczny ożywia środowisko dzielnicy – oferując swojej społeczności miejsce spotkań (restaurowane i piękniejące), a przede wszystkim bezcenny czas i troskliwą uwagę.

Wspólne działania organizatorskie, artystyczne i rekreacyjne dają nadzieję na możliwość choć częściowego zahamowania postępującego procesu degradacji społecznej Rozbarku.

Do cech wyróżniających działania edukacyjne parafii św. Jacka należą samodzielność i odwaga w mierzeniu się z wyzwaniami środowiskowej patologii społecznej w dzielnicy Rozbark.

Wskazane przykłady dobrych praktyk w edukacji kulturalnej są jedynie garścią czytelnych faktów odnoszących się do różnych odmian i postaci owej edukacji. Zestawienie podanych przykładów jest punktem wyjścia do dyskusji nad interesującymi nas zjawiskami i w żadnym przypadku nie ma znamion wartościujących. Czas do Kongresu Kultury Województwa Śląskiego 2010 z całą pewnością przyniesie dialogowe dopełnienie naszkicowanych treści oraz doprowadzi do sformułowania zbioru konkluzji służących przyszłemu rozwojowi edukacji kulturalnej w regionie.

Otwarcie do takiej dyskusji – co powinno być także ważnym elementem niniejszego raportu – jest próba wskazania pól problemowych, wokół których koncentrować może się dialog o przyszłości edukacji kulturalnej, może również o niezbędnych przedsięwzięciach modelujących kształt tej edukacji. Niezwykle ważne wydaje się tutaj przywołanie kwestii zasadniczych dla rozumienia przyszłej pracy edukacyjnej – poglądów, stanowisk i opinii generalnie przewartościujących dotychczasowe podejście do materii edukacyjnej, a niemożliwych do pominięcia z racji ich realnego istnienia czy sprawdzalnego pojawiania się w rzeczywistości społecznej.

Warto zatem na przykład zatrzymać się przez chwilę nad scenariuszami rozwoju Polski do 2020 roku, zarysowanymi w *Wynikach Narodowego Programu Foresight Polska 2020*. Materiał to ważny i podstawowy z perspektywy rozważań o edukacji kulturalnej, gdyż w sposób systematyczny przedstawia plon dociekań ogromnej grupy specjalistów ze wszystkich sfer życia naukowego i społecznego, dociekań dotyczących sposobów zapewnienia Polsce trwałego rozwoju, którego celem będzie rosnąca jakość życia społeczeństwa.

Autorzy Programu badają wzajemne relacje pomiędzy kluczowymi czynnikami, których bieżące konfigurowanie w rzeczywistości będzie miało decydujący wpływ na możliwości trwałego rozwoju. Czynnikiemami tymi są:

Globalizacja i integracja europejska

Czy świat zdoła pokonać aktualny kryzys i powróci na ścieżkę pokojowej integracji, wynajdując nowe instytucje ułatwiające przeciwdziałanie problemom globalnym i wspomagające rozwój światowej gospodarki?

Reformy wewnętrzne

Czy polskie elity polityczne zdołają wypracować i przeprowadzić program niezbędnych, głębokich reform instytucji życia publicznego, by odblokować rozwojowy potencjał naszego kraju?

Gospodarka oparta na wiedzy

Czy zdołamy szybko zbudować najważniejszy dziś zasób rozwojowy – wiedzę, rozwijając kapitał intelektualny, zwiększając potencjał badawczo-naukowy, efektywność transferu wiedzy i innowacji do gospodarki oraz uczestnicząc w rozwoju nowych form produkcji i transferu wiedzy?

Akceptacja społeczna

Czy polskie społeczeństwo zaangażuje się w zmiany, popierając trudne lecz niezbędne reformy?

Warto w tym miejscu zacytować wprost fragment treści *Wyników* dotyczący teorii Gospodarki Opartej na Wiedzy – rzucający nowe światło na społeczno-edukacyjne aspekty upowszechniania „uwolnionej wiedzy”. Warto przytoczyć kilka ciekawych przykładów tym bardziej, że egzemplifikują one nie tylko nową sytuację edukacyjną, lecz także stanowią bezpośredni przykład „nowych praktyk edukacyjnych” zrodzonych w świecie. Autorzy piszą:

[...] Internet umożliwił eksplozję nieoczekiwanego i nieprzewidzianego przez obowiązujące teorie ekonomiczne zjawiska produkcji społecznej. (...) Prawdziwa erupcja produkcji społecznej nastąpiła jednak w wieku XXI, wraz z upowszechnieniem zjawiska Web 2.0, czyli partycypacyjnego modelu tworzenia treści w Internecie. Spektakularnym przykładem fali Web 2.0 jest *Wikipedia*, czyli tworzona siłami społecznymi internetowa encyklopedia. Powstała w 2001 roku, dziś jest największym zasobem treści edukacyjnych na świecie.

Pokazują ponadto inny jeszcze aspekt upublicznienia dorobku kulturowego:

[...] W Wielkiej Brytanii BBC wprowadziła licencje Creative Archive umożliwiającą mieszkańcom Zjednoczonego Królestwa korzystanie z cyfrowych zasobów kultury stworzonych w ramach realizacji misji publicznej przez BBC. Licencja ta nie tylko zezwala na nieodpłatne odtwarzanie cyfrowych treści, lecz także pozwala na ich przetwarzanie w celach niekomercyjnych. [...]

Na skutek nowych zjawisk związanych z produkcją społeczną oraz nowymi formami cyfrowej dystrybucji w sieci Internetu klasyczny model kreowania wartości w oparciu o wiedzę jako dobro rzadkie uległ poważnej erozji. Wiedza w coraz większym jej zakresie staje się dobrem powszechnym. Zmianę tego paradygmatu widać wyraźnie w polityce wiodących amerykańskich uniwersytetów, które w 2001 roku zainicjowały ruch Open Courseware, polegający na nieodpłatnym udostępnianiu w Internecie zasobów edukacyjnych, z zarejestrowanymi na wideo wykładami włącznie.

Mówiąc o rozwoju, Autorzy *Wyników* nawiązują do postulatu rozwoju zrównoważonego, który w definicji Gro Harlem Brundtland ujmowany jest następująco: „Na obecnym poziomie cywilizacyjnym możliwy jest rozwój zrównoważony, to jest taki rozwój, w którym potrzeby obecnego pokolenia mogą być zaspokojone bez umniejszania szans przyszłych pokoleń na ich zaspokojenie”. Zaznaczają przy tym:

Rozwój zrównoważony nie jest celem samym w sobie, ma bowiem prowadzić do poprawy jakości życia w Polsce. Jednym z najważniejszych środków do osiągnięcia tego celu jest rozwój gospodarki, niemożliwy bez wzrostu jej konkurencyjności. W warunkach gospodarki opartej na wiedzy głównym czynnikiem wzrostu konkurencyjności jest rozwój zasobów zapewniających osiągnięcie przewagi konkurencyjnej na zglobalizowanym rynku: potencjał naukowo-badawczy, innowacyjność, system produkcji i transferu wiedzy (z najważniejszym jego elementem, systemem edukacyjno-akademickim), kapitał intelektualny.

Kapitalne znaczenie dla efektywnego pomnożenia wskazanych zasobów ma – w zgodnej opinii ekspertów – wzrost znaczenia innowacyjności pozatechnicznej. Jej pobudzenie jawi się jako jedno z kluczowych zadań edukacji kulturalnej. Nie będzie bowiem możliwe wprowadzanie innowacji technicznych bez właściwego gruntu innowacji kulturowych, organizacyjnych, marketingowych, bez owej bazy kapitału intelektualnego i duchowego niezbędnego do absorpcji nowinek technicznych. Konkluzja ta znajduje następujący wyraz w *Wynikach*:

Reforma instytucji życia publicznego nie jest jednak możliwa bez rozwoju infrastruktury społeczeństwa wiedzy, czyli skutecznego wdrażania narzędzi teleinformatycznych. Eksperti [...] wskazują jednak na zasadniczą trudność rozbudowy tejże infrastruktury. Nie wynika ona z braku kompetencji technicznych, lecz z bardziej zasadniczego braku kompetencji organizacyjnych i kulturowych. Warunkiem rozwoju tych kompetencji jest głęboka modernizacja systemu nauki i edukacji.

Bardzo interesująca z punktu widzenia dyskusji nad kierunkami rozwoju edukacji kulturalnej wydaje się – zaprezentowana w *Wynikach Narodowego Programu Foresight Polska 2020* – analiza silnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń w obrębie omawianego czynnika rozwoju, jakim jest gospodarka oparta na wiedzy w części dotyczącej kapitału intelektualnego.

Wymienia się silne strony polskiego kapitału intelektualnego:

- wysoki poziom scholaryzacji społeczeństwa,
- wzrost poziomu wykształcenia (oraz wzrost liczby osób kończących uczelnie zagraniczne),
- duża liczba studentów i doktorantów,
- względnie wysoki poziom kompetencji absolwentów studiów technicznych,
- postawy przedsiębiorcze,
- stosunkowo młoda kadra zatrudniona w sektorze badań i rozwoju,
- duże ośrodki akademickie,
- duża liczba kierunków kształcenia na studiach wyższych,
- możliwość nieodpłatnych studiów oraz nieodpłatne kształcenie na poziomie podstawowym, gimnazjalnym i średnim,
- nauczanie zintegrowane,
- zajęcia pozalekcyjne,
- uniwersytety trzeciego wieku,
- szkoły średnie i zawodowe dla osób dorosłych,
- infrastruktura bibliotek publicznych i szkolnych,
- umiejętność improwizacji.

Słabe strony polskiego kapitału intelektualnego:

- słaba pozycja krajowych ośrodków kształcenia na międzynarodowym rynku,
- niski poziom kreatywności i innowacyjności w instytucjach edukacyjnych,
- niedoskonały system grantów i stypendiów,
- nie dość rozwinięte programy indywidualnego nauczania młodzieży wybitnie zdolnej,

- zła organizacja praktyk i staży zawodowych,
- organizacja studiów,
- zasady awansu zawodowego nauczycieli,
- emigracja zarobkowa,
- brak zachęty dla specjalistów z zagranicy,
- niski poziom kapitału społecznego i zaufania,
- wysokie bezrobocie i niski wskaźnik zatrudnienia (zwłaszcza kobiet),
- wysokie bezrobocie wśród młodzieży,
- stosunkowo niski odsetek ludzi z wyższym wykształceniem,
- brak infrastruktury służącej rozwojowi kapitału ludzkiego,
- niedostateczne działanie państwa wspierające przedsiębiorczość,
- niskie nakłady na ochronę zdrowia,
- obniżająca się jakość kształcenia,
- słaba pozycja polskich uczelni wyższych na międzynarodowym rynku edukacyjnym,
- niska kultura organizacyjna w polskich przedsiębiorstwach,
- słabo rozwinięte kształcenie ustawiczne,
- mała skłonność do podnoszenia kwalifikacji,
- niskie nakłady na rozwój zasobów ludzkich w podmiotach gospodarczych,
- brak indywidualnych strategii rozwoju zawodowego pracowników,
- niskie płace kadry dydaktycznej.

Szanse w sferze kapitału intelektualnego:

- realizacja programu operacyjnego „Kapitał ludzki” w latach 2007–2015,
- polityka rodzinna (ulgi podatkowe, zwiększenie dostępności żłobków i przedszkoli, elastyczny czas pracy),
 - reformy systemu edukacji i szkolnictwa wyższego,
 - przywrócenie matematyki jako przedmiotu obowiązkowego na maturze,
 - internacjonalizacja systemu kształcenia (proces boloński),
 - realizacja celów strategii lizbońskiej,
 - rozwijanie kształcenia ustawicznego,
 - aktywizacja kobiet na rynku pracy,

- *e-learning*,
- powrót emigrantów z wiedzą i doświadczeniem,
- rozwój przedsiębiorczości,
- międzynarodowa współpraca na rzecz rozwoju kapitału ludzkiego,
- uelastycznienie rynku pracy,
- przenoszenie pozytywnych wzorców, zachowań, wiedzy i umiejętności z zagranicy.

Zagrożenia w sferze kapitału intelektualnego:

- dalszy spadek wskaźnika dzietności,
- starzenie społeczeństwa i emigracje zarobkowe,
- zwiększenie wydatków na opiekę zdrowotną,
- załamanie systemu emerytalnego,
- drenaż mózgów,
- niedostosowanie kierunków kształcenia do potrzeb rynku pracy,
- patologie społeczne,
- zmniejszenie liczby aktywnych zawodowo w relacji do emerytów,
- zmniejszenie liczby osób podejmujących studia wyższe,
- obniżenie jakości kształcenia.

W odniesieniu do interesującej nas tematyki edukacyjnej warto jeszcze przytoczyć spostrzeżenia Autorów *Wnioseków* dotyczące poziomu akceptacji społecznej.

Silne strony widziane są następująco:

- wzrost poziomu wykształcenia,
- wzrost liczby organizacji pozarządowych,
- wzrost poziomu zamożności społeczeństwa,
- pozytywne doświadczenia współpracy niektórych władz lokalnych i organizacji pozarządowych,

Słabe strony:

- niska jakość kapitału społecznego,
- niski poziom zaufania uogólnionego,

- zjawisko amoralnego familiaryzmu,
- brak świadomości społecznej przy wdrażaniu innowacji,
- niski poziom aktywności społecznej i politycznej,
- niski poziom zaufania do instytucji publicznych.

Szanse w sferze akceptacji społecznej:

- rozwój instytucji społeczeństwa obywatelskiego,
- nowoczesne metody komunikacji społecznej i promocji zagadnień modernizacyjnych,
- poprawa jakości kapitału społecznego na skutek rozwoju nowych metod komunikacji sprzyjających powstawaniu więzi społecznych (Internet, sieci społeczne),
- wzrost świadomości promodernizacyjnej,
- wzrost świadomości ekologicznej,
- upowszechnienie pozytywnych skutków modernizacji,
- wzrost zatrudnienia,
- zmniejszenie dysproporcji między regionami,
- rozwój społeczeństwa informacyjnego (zmniejszenie luki cyfrowej),
- zmniejszenie innych form wykluczenia,
- aktywizacja władz lokalnych i społeczności lokalnej.

Zagrożenia w sferze akceptacji społecznej:

- konsolidacja grup interesu przeciwnych modernizacji,
- niechęć do kapitału zagranicznego,
- wzrost postaw antymodernizacyjnych wynikających z pobudek ideologicznych, kulturowych lub religijnych,
- wzrost egoizmu społecznego i syndromu NIM-BY (Nie w moim sąsiedztwie),
- wzrost dysproporcji społecznych,
- wykluczenie osób o niższym poziomie wykształcenia,
- konflikty na tle migracji ludności,
- konflikty spowodowane kosztami polityki proekologicznej i proklimatycznej,
- negatywne skutki wdrażania nowych technologii,
- niekorzystne zmiany społeczne.

Dokonany przegląd zagadnień związanych z kapitałem intelektualnym, kapitałem ludzkim, społeczną akceptacją dla zmian jest zaledwie wycinkiem niezwykle rozległego spektrum zagadnień ujętych w *Wynikach Narodowego Programu Foresight Polska 2020*. Wybór został przeprowadzony w sposób celowy – odnotowano zdecydowaną większość tych elementów, które powinny być przedmiotem refleksji o istocie i kierunkach przyszłych zmian w edukacji, a w tym przede wszystkim edukacji kulturalnej. Przegląd ten stwarza ponadto możliwość prześledzenia listy spraw wymagających rozpatrzenia w dążeniu sformułowania rekomendacji do programu nowej edukacji kulturalnej, rekomendacji uwzględniających przede wszystkim realia rozwoju regionu i kraju oraz potrzeby – często radykalnie odmienne od uświadamianych na co dzień i wychodzących poza stereotypy.

Program Polska 2020 skłania także w wymiarze regionalnym do podjęcia starań sprzyjających wyłonieniu – spośród pięciu pokazanych w Programie możliwych scenariuszy przyszłości Polski: „skoku cywilizacyjnego”, „twardych dostosowań”, „trudnej modernizacji”, „słabnącego rozwoju”, „zapaści” – scenariusza najpełniej przystającego do dzisiejszych aspiracji, możliwości, potencjału. Nie bez znaczenia jest przy tym uświadomienie sobie faktu, jak wielkie znaczenie dla przyszłości mają obecne zamierzenia i postanowienia programowe.

Przybliżenie ogólnej panoramy problemów stojących przed nami w najbliższej przyszłości powinno dobrze służyć obserwacji i prognozowaniu przemian w kulturze, a szczególnie w tym jej sektorze, który ma charakter uniwersalny – edukacji kulturalnej. Profil współczesnej kultury, o której Benjamin Barber mówi, że „psuje dzieci, infantylizuje dorosłych, połyka obywateli”, kultury zdominowanej przez rynek i hiperkonsumpcję, wymaga i nieustannej refleksji, i kreowania śmiałych wizji. To właśnie edukacja może być drogą, na której dokonane będą odkrycia rozwiązań „oswajających” globalizację, mediatyzację, wirtualizację, juwenalizację, karnawalizację czy supermarketyzację współczesnej kultury.